

Frédéric Damé și rolul său în dezvoltarea relațiilor culturale româno-franceze

Oana Magdalena Cenac
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România
Centrul Interdisciplinar de Studii Culturale Central
și Sud-Est Europene (CISCLE)

Abstract: The article briefly presents the work of Frédéric Damé, a complex personality interested in various scientific fields - history, literature, translation, journalism, lexicography. All his activity remains notable and it marks an important contribution to the development of Romanian-French cultural relations.

Keywords: *Frédéric Damé, history, lexicography, journalism.*

Limba și cultura franceză au avut un rol major în formarea aspectului modern al limbii române, un proces amplu și complex, determinat de factori diverși - istorici, politici, economici, sociali – care au favorizat inițial contactul indirect, apoi, direct, cu limba, cultura și civilizația franceză, toate acestea punându-și amprenta asupra spiritului și culturii românești în epoca formării României moderne.

În cadrul acestui amplu proces, emigranții francezi ajunși la noi la sfârșitul secolului al XVIII-lea contribuie la contactul direct cu limba franceză: unii dintre aceștia predau limba franceză în casele marilor boieri sau deschid pensioane la Iași (Cuénim) și la București (Vaillant). La aceștia se adaugă consulii francezi trimiși oficial în Moldova și în Țara Românească (primul consul francez în Țările Române a fost Constantin Stamaty), medici importanți (Daniel de Fonseca, Jean-Baptiste Desmarests, Exupère-Eugène Bertin) sau maeștri bucătari francezi care promovează știința gastronomiei franțuzești și vocabularul specific.

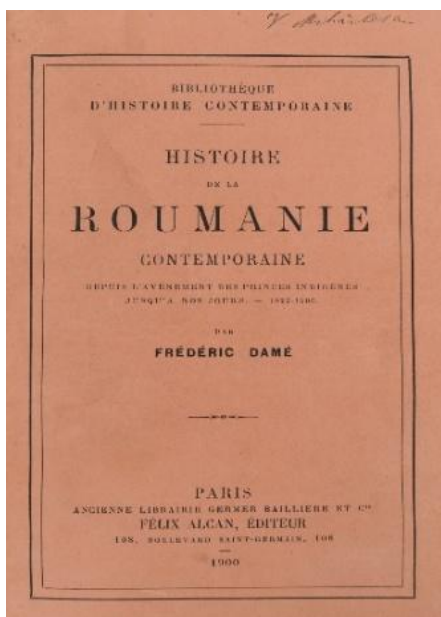
Acesta este contextul în care se afirmă Frédéric Damé [1], un intelectual francez care a desfășurat la noi o bogată activitate de publicist, istoric, literat, profesor [2], traducător și cunoscut lexicograf.

Ca **ziarist** [3], se implică în activitatea mai multor periodice ale vremii („Journal de Bukarest”, „La Roumanie”, „L'Europe orientale”, „L'indépendance roumanie”, „Națiunea română”,

„La liberté roumaine”), care încearcă să facă cunoscute străinătății realitățile din noua sa țară. Totodată, Frédéric Damé asigură conducerea publicației „La Roumanie contemporaine et les peuples de L'Europe orientale” (din 1 octombrie 1874, apare concomitent la Paris și la București, iar din decembrie 1875, apare doar la București), o revistă cu conținut foarte variat: istoric, literar, științific, economic, industrial.

Un merit deosebit a fost alegerea colaboratorilor de redacție, personalități remarcabile ale vremii, francezi și români deopotrivă, între care amintim: E.Littre, membru al Academiei franceze, Jules Simon, fost ministru al instrucțiunii publice, publicistul A.Ubircini, Vasile Alecsandri, C.Bolliac, B.P.Hasdeu, Pantazi Ghica, C.Nanu ș.a.

Alături de publicațiile în limba franceză, Frédéric Damé conduce și publicațiile în limba română precum săptămânalul ilustrat „Cimpoiul” și „Națiunea română”, apariția celui din urmă fiind determinată de faptul că „ni s-a părut că lipsește Bucureștiului un adevărat ziar de informații accesibil pentru toate pungile, care să poată interesa toate clasele sociale” [4].

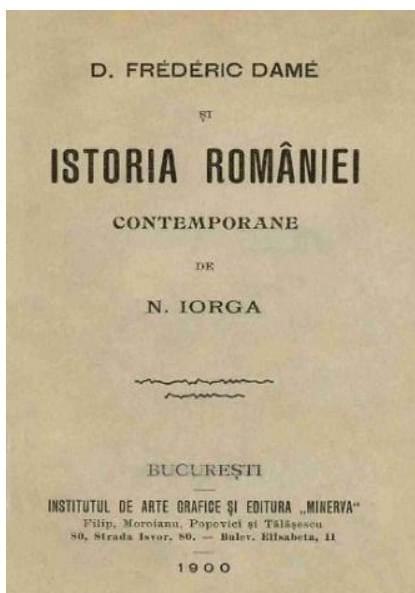

Activitatea de ziarist este strâns legată de cea de **istoric** care a stârnit unele nemulțumiri sau rezerve determinate, în principal, de limitele ideologice ale activității sale istorice; în ciuda acestor aspecte, lucrările lui Fr. Damé se constituie într-un interesant material documentar. Despre *Historie de la Roumanie contemporaine, depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours* (Paris, 1900), se apreciază că este „mai degrabă o istorie a luptelor politice ale timpului privitye dintr-un punct de vedere întrucâtva conservator. (...) Lucrarea nu are o

documentare științifică cuprinzătoare și neglijează aspectele vieții economice, sociale și culturale.”[5]

Aceste neajunsuri ale lucrării au provocat reacții și critici pertinente și argumentate, exprimate fie temperat, fie vehement, între alții de către St.

Orășanu [6] care publică în „Convorbiri literare” o recenzie a lucrării lui Fr. Damé.

Nicolae Iorga este mai sever în aprecierile sale pe care le publică în lucrarea *Frédéric Damé și Istoria României contemporane* (București, 1900). Cartea, un veritabil studiu critic, este organizată în șase părți - *articole* - în care autorul își exersează arta ironiei și tehnica argumentării logice. Textul abundă în interogații și exclamații retorice care exprimă indignarea istoricului Nicolae Iorga determinată de falsificarea unor adevăruri istorice de către Fr. Damé:

„Ce zice de viața noastră de ofense supt protectoratul rusesc, ce zice de lupta noastră desperată pentru a scăpa de cea mai apăsătoare și mai înjurioasă din protecțiile politice ale celui mai tare, de silința noastră supremă de a răspinge strivitoarea stâncă și de a respira aierul curat al neatârării, ce zice de sfintele vremuri când, pe la jumătatea veacului ce s'a terminat, tot neamul era adunat împreună pentru a aprinde și a păzi focul civilizației naționale, ce zice de ultimele timpuri, de cei ce fac binele și de cei ce fac răul, de ultimele noastre biruințe și de ultima sfârșiere a pământului acestei țeri mutilate, ale cărei hotare sunt rane, rane de ieri și rane de secole, care sângerează și dor ? Ce zice de martirologiul nostru un oaspete de altădată, un oaspete prețuit răsplătit, d. Frédéric Damé?

Ce să zică ? Nu ne înțelege nici o dată, ne condamnă adesea și uneori chiar ne insultă. Dar de considerațiile sentimentale nu voi mai ține seamă de acum înainte. Articolele ce vor urma, vor fi o protestare, dar numai o protestare în numele adevărului.” (N.Iorga, 1900, p. 5-6)

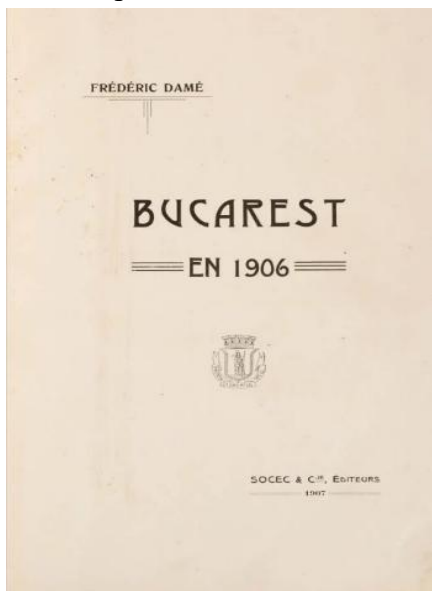
Totodată, recomandă lectura cărții „doar pentru a satisface o curiozitate morală” (Iorga, 1900, p. 7) și continuă cu prezentarea modului în care istoricul francez descrie poporul român:

„Eram la începutul secolului un fel de Piei Roșii europene, căzuți într-o inconsistență mai rea decât imoralitatea, un popor putred, ignorant, o pată pentru civilizația europeană. Rușii și-au făcut milă de ticăloșia noastră și, popor bun cum au fost tot-d'a-una, ni-au întins mâna lor suptă de oameni luminați și ne-au dus spre o mai bună stare politică, economică și culturală. Dacă n'am mai desonorat omenirea celor cinci continente, aceasta se datorește numai Rușilor și, pe alături, Francesilor. Din pomana străină am ajuns și noi ceva.” (N.Iorga, 1900, p. 7-8)

Împreună cu Nicolae Densușianu, Fr. Damé publică broșura *Les Roumains de Sud, Macédonie, Épire, Thessalie, Thrace Albanie, avec une carte ethnographique*, o contribuție importantă la prezentarea amănunțită a elementului latin în orientul Europei [7].

Dorind să facă cunoscută în străinătate activitatea lui B.P.Hasdeu, Fr. Damé traduce în limba franceză *Istoria toleranței religioase în România* și *Istoria critică a României* [8].

Ca **literat**, Fr. Damé semnează poezie, lucrări dramatice și proză. Dintre acestea, amintim poemul dramatic *Le rêve de Dochia*, tradus de D.C. Olănescu; piesa *Oștenii noștri*, scrisă în colaborare cu D.C.Olănescu; drama istorică *Hatmanul Drăgan*, scrisă în colaborare cu I. Malla; povestirea *Ștefan cel Mare* din *L'État roumain et lapaix de L'Orient*; romanul *Crima din strada Polonă*; poezia *Le réveil de la Roumanie* (1877).

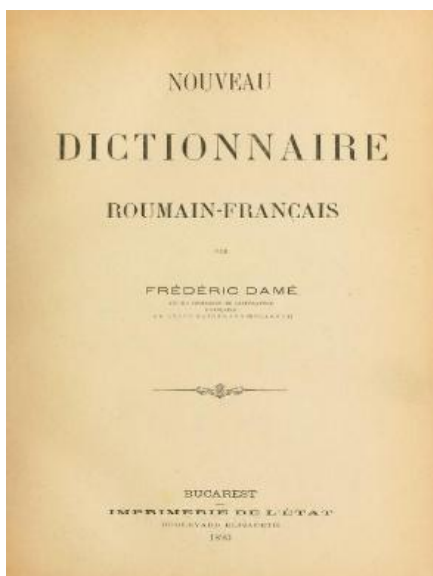

În cartea *Bucarest en 1906* (Editura Socec & Cie, 1907), Frédéric Damé creionează un oraș cu un aspect aproape european, include descrieri originale despre felul în care trăiau bucureștenii, despre comerț, industrie, arhitectură și evoluția în timp a urbei.

Structural, lucrarea este organizată pe capitole care prezintă viața capitalei la început de secol XX, fiind analizate aspecte precum: organizarea demografică (locuitori și minorități), probleme administrative, aspecte legate de transportul din București, străzi, parcuri și monumente, despre sistemul politic, poliție, presă, economie (industrie, bursă, comerț, finanțe, asigurări). Autorul dezvăluie arhitectura capitalei la început de secol XX, iar iconografia cuprinde o colecție de fotografii inedite realizate de autorul însuși.

Comentând importanța acestei cărți, Adrian Majuru notează:

„Frédéric Damé a scris o adevărată istorie a lumii românești de la 1900, o lume pe care a cunoscut-o îndeaproape. Topind informația documentară și memorialistică, într-o poveste atractivă, plină de naturalețe, volumul se constituie într-o demonstrație ilustrată a șansei Bucureștiului la începutul de secol XX de a deveni un oraș european”.

Însă ceea ce l-a consacrat pe Fr. Damé în cultura românească este pasiunea pentru **activitatea lexicografică**. Menționăm aici lucrarea *Nouveau dictionnaire roumain-français*, vol. I-IV, București, 1893-1895; vol. I (415 p.), vol. II (297 p.), vol. III (352 p.), vol. IV (264 p.).

Cele patru volume din *Nouveau dictionnaire roumain-français* înregistrează cuvinte ale limbii române, în special din domeniul terminologiei tehnice și populare. Intenția autorului a fost aceea de a include în dicționar toate cuvintele înregistrate de vechile

dicționare și să gloseze toți termenii uzuali din domeniul științelor, meseriilor și al vieții practice [9].

După două decenii de muncă, lucrarea este una dintre cele mai importante realizări în domeniu, având la bază peste o sută șaptezeci de izvoare variate care:

„nu reflectă în egală măsură toate epocile de scris românesc; textele vechi sunt slab reprezentate și nu servesc în suficientă măsură intenției autorului de a culege cât mai multe arhaisme. Cuvântul românesc s-a înregistrat fără indicația de accent și cu puține variante lexicale, dar este sistematic însoțit de numele categoriei gramaticale. O remarcabilă însușire a lucrării stă în rețeaua de indicații asupra circulației cuvintelor românești în timp și spațiu, asupra domeniului căruia îi aparțin, asupra situației lor stilistice.”[10]

Despre metoda de lucru folosită în elaborarea lucrării, se apreciază a fi

„minuțioasă, prin corespondentele franceze, a situației semantice pe care o au cuvintele românești înregistrate; nuanțele și sensurile diferite au fost grupate independent, izolate cu cifre și bare. (...) Lui Damé îi datorăm, pentru lexicografia bilingvă, noțiunea de *subsens*, așa cum pentru cea explicativă, ea va fi inaugurată de Sextil Pușcariu. Din păcate, analiza semantică este pe alocuri împinsă dincolo de limitele îngăduite: sensuri diferite ale aceluiași cuvânt au fost transformate în omonime, procedeu ce sparge în mod nejustificat unitatea lexicală.”[11]

Unitățile frazeologice sunt bine reprezentate,

„dar și aici se ivesc unele excese, căci nu toate îmbinările de cuvinte înregistrate sunt în realitate unități stabile cu sens specific (*a se lega la mână, a lega un bou cu o funie* etc.).

Oricum, meritele secțiunii rămân majore și chiar sporesc datorită eforturilor lexicografului de a găsi corespondentele franceze ale acestor idiotisme, în principiu greu de tradus.”[12]

Ulterior apariției celor patru volume, Fr.Damé, publică *Nouveau dictionnaire français-roumain* (București, 1900, 494p.) și *Nouveau dictionnaire roumain-français*. Nouvelle édition revue, corrigée et considérablement augmentée (Bucarest, 1905, 546p.).

Interesul pentru lexicografie se corelează și cu unele preocupări în domeniul lingvistic. Astfel, începând cu 1876, la Iași, în „Buciumul român”, Fr. Damé începe să publice, fără a finaliza demersul, un *Studiu comparativ între limba română și cea provensală*, „un paralelism între cele două limbi”, ajungând la concluzia că „dintre toate limbile neolatine, limba română are cele mai multe asemănări cu limba provensală și cu cea catalană. Asemănările vizează sensul unor cuvinte, aspecte ale pronunțării și ale ortografiei”[13]. În demonstrația sa, autorul folosește tabele comparative, cu exemple de elemente morfologice și lexicale.

Fin cunoscător al stilurilor limbii române, Fr. Damé își propune să elaboreze o lucrare lexicografică privitoare la terminologia tehnică și științifică. Astfel, împreună cu dr. A.A.Chabudianu, redactează *Dicționarul limbii medicale române*, o lucrare „despre a cărei soartă nu știm nimic”, apreciază Petru Kovács [14].

În 1898, publică *Încercare de terminologie poporană română*, „lucrare unică de acest gen în lingvistica română de până la el și a cărei valoare științifică se menține până în zilele noastre” [15].

Concluzie: Ziarist, literat, istoric și filolog, iată câteva dintre fațetele intelectualului Fr. Damé, un francez care, adoptat de români, a încercat și a reușit să cultive și să dezvolte relațiile culturale româno-franceze fiind astfel

„un continuator al intelectualilor francezi, ca I.A.Vaillant, Raoul de Pontbriant, Théodore Théot, Antonin Raques, Francis Robin, Ange, Pechméja, Ulysse de Marsillac etc. care s-au identificat cu aspirațiile de cultură ale poporului român”.[16]

Note

- [1]. În *Enciclopedia română* (Sibiu, 1990, Tom II, p.967), C.Diaconovici consemnează că Fr. Damé s-a născut în 1849, la Tonnerre, în Franța. După absolvirea Facultății de Drept din Paris, se remarcă ca publicist, cu activitate la jurnalele *Gaulois*, *La Cloche*, *Le corsaire*. După 1872, ajunge în România, una dintre cauzele posibile ale acestui exil fiind activitatea sa revoluționară (în 1870, publică volumul de poezii intitulat *Invasion*, iar în

- 1871, când are loc Comuna din Paris, acesta publică volumul *La Résistance*) sau rela iile de prietenie cu Bonifaciu Florescu, unul dintre participan i la luptele comunarzilor.
- [2].  n I.A.Candrea - Gh. Adamescu, *Dic ionar enciclopedic ilustrat*, București, 1931, p. 1508, se men ioneaz  anul 1876 c nd Fr. Damé  i  începe activitatea didactică ca profesor de limba  i literatura franceză la liceul „Gheorghe Lazăr” din București; totodată, ocupă diferite func ii cu caracter administrativ:  n 1892 -  eful biroului statistic din Ministerul Culturii  i Instruc iunilor Publice, subdirector al  nv  am ntului Primar  i inspector  colar p n  în 1895.
- [3]. A fost redactor la „Journal de Bukarest”; împreună cu C.I.Polysu, pune bazele publica iilor „La Roumanie”  i „L'Europe orientale”.  n 1872, publică „Na iunea română” unde colaborează cu I.L.Caragiale; redactor- ef al revistei „L'indépendance roumanie” ( ntre anii 1882  i 1887)  i al ziarului „La libert  roumaine” ( ntre 1887  i 1890).
- [4]. Cf. „Familia”, anul XIII, 1877, Budapest, nr. 38, p. 456.
- [5]. Cf. *Elementul latin în Orient*,  n „Familia”, 1877, anul XIII, nr. 51, p. 612 *apud* Petru Kovács, *Frédéric Damé. Activitatea sa culturală  i lexicografică*, în *Cercetări de lingvistică*, Cluj, X, 1965, nr. 2, p.264.
- [6]. Recenzia semnată de St. Or şanu  i publicată în „Convorbiri literare”, 1900 (34), p. 794-816, 929-944, 1097-1124).
- [7]. Petru Kovács, *Frédéric Damé. Activitatea sa culturală  i lexicografică*, în *Cercetări de lingvistică*, Cluj, X, 1965, nr. 2, p. 264.
- [8]. vezi I.A.Candrea - Gh. Adamescu, *Dic ionar enciclopedic ilustrat*, București, 1931, p. 1508.
- [9]. Petru Kovács, *op.cit.*, p. 266.
- [10]. Mircea Seche,  n *Schi  de istorie a lexicografiei române II*, Editura  tiin ific , București, 1969, p.295.
- [11]. *Ibidem*
- [12]. *Ibidem*, p. 296.
- [13]. Petru Kovács, *op.cit.*, p. 265.
- [14]. *Ibidem*, p.267.
- [15]. *Ibidem*.
- [16]. *Ibidem*, p. 268.

Referin e bibliografice

- Damé Frédéric, *La Roumanie contemporaine et les peuples de l'Europe Orientale*, Librairie Germer Bailiere, Paris, 1874.
- Damé Frédéric, *La Roumanie contemporaine et les peuples de l'Europe Orientale*, Librairie Germer Bailiere, Paris, 1875.
- Damé, Frédéric, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, volumele I-IV, Imprimerie de L'Etat, Bucure ti, 1893-1895.
- Damé Frédéric, *Istoria României contemporane de la re ntronarea domnilor p m nteni p n  în zilele noastre (1822-1900)*, Socec & Cie Editor, București, 1900.
- Damé, Frédéric *Nouveau dictionnaire fran ais-roumain*, Imprimerie de L'Etat, București, 1900.

- Damé, Frédéric, *Nouveau dictionnaire roumain-français*. Nouvelle édition revue, corrigée et considérablement augmentée, Imprimerie de L'Etat, Bucarest, 1905.
- Damé Frédéric, *Bucarest en 1906*, Editura Socec & Cie, București, 1907.
- Damé Frédéric, *Bucureștiul în 1906*, Editura Paralela 45, București, 2007.
- Groza, Liviu, *Influența franceză asupra frazeologiei românești. Studiu și dicționar*, Editura Universității din București, 2021.
- Iorga, Nicolae, *D. Frédéric Damé și Istoria României Contemporane*, București, Institutul de Arte Grafice și Editura Minerva, 1900.
- Kovács, Petru, *Frédéric Damé. Activitatea sa culturală și lexicografică*, în *Cercetări de lingvistică*, Cluj, X, 1965, nr. 2, p. 261-268;
- Munteanu, Ștefan, Țara Vasile D., *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- Oprișe, Claudia Mihaela, *Contribuția lui Frédéric Damé la dezvoltarea lexicografiei românești*, în *Buletin Stiintific, seria A, Fascicula Filologie*, ISSN: 1583-1264, Editura U. T. Press, Issue XXIX/2020, p. 31-35: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=919569>;
- Oprișe, Claudia Mihaela, *Frédéric Damé – un istoric francez al românilor*, în *Buletin Stiintific, seria A, Fascicula Filologie*, ISSN: 1583-1264, Editura U.T.Press, Issue XXIX/2020, p.153-159: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=920170>.
- Oprișe, Claudia Mihaela, *Frédéric Damé și școala românească*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, nr. 2, 2020, ISSN: 1582-5523 p.275-280: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=914529>;
- Rosetti, Alexandru, Cazacu, Boris, Onu, Liviu (1971), *Istoria limbii române literare. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Minerva, București, 1971.
- Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I, București, Editura Științifică, 1966.
- Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. II, București, Editura Științifică, 1969.